

2

**EVROPSKE
ZELENE POLITIKE
U OBLASTI KULTURNOG
NASLEDJA**

ČUVANJE PROŠLOSTI OBLIKOVANJE BUDUĆNOSTI

Deset godina zaštite evropskog kulturnog nasleđa
Program 7 Najugroženijih, 2013-2023

ČUVANJE PROŠLOSTI OBLIKOVANJE BUDUĆNOSTI

Deset godina zaštite evropskog kulturnog nasleđa
Program 7 Najugroženijih, 2013-2023

SADRŽAJ

5	KOHEZIVNA MOĆ NASLEĐA
7	ODLUČNOST I PARTNERSTVO
9	SAVRŠEN SPOJ
II	ŠTA PODRAZUMEVA PROGRAM 7 NAJUGROŽENIJIH?
13	MAPA LOKACIJA PROGRAMA 7 NAJUGROŽENIJIH
17	PRIČE O ČUVANJU
	USPEŠNE PRIČE
17	ĐARDINO ĐUSTI (ITALIJA)
23	SPOMENIK BUZLUDŽA (BUGARSKA)
27	DRVENE CRKVE (RUMUNIJA)
31	KARILJONI NACIONALNOG DVORCA MAFRA (PORTUGAL)
35	ISPOSNICA SAN HUANA DE SOKUEVE (ŠPANIJA)
37	VISEĆI MOST KOLBER U DIJEPU (FRANCUSKA)
	IZGUBLJENE BITKE
39	Y-BLOK I VLADINA ČETVRT U OSLU (NORVEŠKA)
41	DREVNI GRAD HASANKEJF SA OKRUŽENJEM (TURSKA)
43	PARTNERI

KOHEZIVNA MOĆ NASLEĐA

Kulturno nasleđe odnosi se na mnogo više od čuvanja "kamenja i kostiju" iz prošlosti. Kulturno nasleđe je beskrajn izvor inspiracije i ideja vodilja za budućnost. Kada možemo da dotaknemo svojim rukama i vidimo svojim očima dostignuća ljudi koji su živeli pre nas, lako je dobiti inspiraciju za stvaranje nečega podjednako impresivnog u budućnosti.

Kulturno nasleđe je ključno za naš evropski identitet. Bez toga, ekonomski rast ne bi imao smisla. Nasleđe ima kohezivnu moć koja povezuje evropske narode i zajednice.

Evropska investiciona banka (EIB) prepoznaje tu kohezivnu moć. Očuvanje nasleđa se ozbiljno uzima u obzir kada razmatramo nove investicione projekte ili kada donosimo odluke o zajmovima za projekte urbane obnove gradova i regiona, koji često uključuju komponentu nasleđa.

Ova kohezivna moć i njena veza sa misijom i aktivnostima EIB-a je takođe razlog zašto je Institut EIB pre deset godina pokrenuo program *7 Najugroženijih (7ME)* sa Evropa Nostrom, vodećom evropskom mrežom organizacija posvećenih nasleđu. Želeli smo da zajedno radimo na očuvanju ugroženih spomenika i predela.

Ovaj program posvećen nasleđu, povezao je široku ekspertizu u oblasti nasleđa i snagu zagovaranja Evropa Nostre sa veštinama EIB u oblasti tehničkih procena i planiranja obnove ugroženih objekata. Ovaj program u velikoj meri se oslanja i na podršku volontera, koji često dolaze iz redova osoblja ili penzionera EIB.

Program se ne tiče (ili se ne tiče samo) novca. Svaki odabrani projekat dobija pomoć Instituta EIB u iznosu od 10.000 evra. To možda neće biti dovoljno za spasavanje lokacije, ali može pomoći u finansiranju kampanje za podizanje svesti ili izradu studije o izvodljivosti za zaštitu ugroženog spomenika ili obezbeđivanja cerade potrebne za zaštitu krova crkve tokom zime. A ukoliko

lokacija ispunila dodatne uslove za dobijanje savetodavne pomoći ili finansiranja EIB-a, može doći i do značajnije podrške.

Institut EIB i Evropa Nostra uspeli su da sačuvaju mnoge lokacije ugrožene zanemarivanjem ili uništavanjem. Našim kolektivnim umrežavanjem, podigli smo svest o kulturnom nasleđu Evrope.

Svrha programa *7 Najugroženijih* nije samo očuvanje lokaliteta. Naš cilj je i da okupimo ljude, na lokalnom i regionalnom nivou, da osmislimo najbolji način da sačuvamo naše materijalno i naše nematerijalno nasleđe.

Nagrada Kosta Karas koju je nedavno ustanovila Evropa Nostra, a koju je podržao Institut EIB, dobar je primer. Prvi laureat je rumunska nevladina organizacija ARA - Arhitektura. Restauracija. Arheologija. Ova organizacija odigrala je ključnu ulogu u spasavanju nasleđa Rošije Montane (*Roşia Montană*), jedne od prvih lokacija izabranih na listu *7 Najugroženijih*, ugroženu velikim projektom iskopavanja zlata rudarenjem otvorenog kopa.

Rošija Montana je danas na Listi svetske baštine UNESKA i na UNESKOVOJ listi svetske baštine u opasnosti i zato se može smatrati sačuvanom. Međutim, aktivnosti ARA se u toj zemlji nisu zaustavili. Nastavili su sa letnjim školama za učenike arhitekture, volonterskim kampovima, programom očuvanja kulturnog nasleđa uz učešće zajednice koji povezuje lokalne vlasnike istorijskih zgrada, profesionalce iz oblasti kulturnog nasleđa i donatore i volontere. To pokazuje kohezivnu moć dinamičnog civilnog društva i uspešnost saradnje sa iskusnim profesionalcima i stručnjacima veteranima. Ona naglašava značaj podizanja svesti o pretnjama kulturnom nasleđu i u centar pažnje stavlja rešenja.

Nije lako. Potrebno je vreme, trud i saradnja. Srećom, uspesi u velikoj meri nadmašuju neuspehe. Ali program *7 Najugroženijih* se ne bavi statistikom. Radi se o zaštiti i obnovi. Institut EIB sa ponosom daje podršku ovim aktivnostima.

Srećna desetogodišnjica programu *7 Najugroženijih*.

Šiva Dastdar, direktorka i dekanka Institut EIB

ODLUČNOST I SARADNJA

Jedna decenija rada dovela je do toga da je pedeset i šest ugroženih spomenika i lokacija iz trideset i jedne zemlje izabrano na listu programa *7 Najugroženijih*. Oko dvadeset odsto tih projekata je uspešno završeno, drugih pedeset odsto dobro ili srednje dobro napreduje, a samo tri projekta mogu se smatrati neuspesima.

Ovo su dobre vesti. Ovi pozitivni rezultati su proizvod inovativnog programa *7 Najugroženijih* koji kombinuje arhitektonsko-istorijsku ekspertizu Evropa Nostre i njene moći zagovaranja, sa tehničkom i finansijskom ekspertizom volontera — penzionisanih inženjera Evropske investicione banke (EIB), ekonomista i finansijera. A naposljetku imamo Institut EIB koji ih sve spaja.

Evropa Nostra je pomagala u zaštiti ugroženog kulturnog nasleđa i pre 2013. godine. Ali u poslednjih deset godina, ova nova saradnja sa Institutom EIB, učinila je od nje prepoznatljivu inicijativu kojom se ističu obe organizacije.

Mnoge studije opravdale su ekonomski rezon ulaganja u kulturno nasleđe i očuvanja ugroženih spomenika. Kulturni spomenici čine Evropu turističkom destinacijom broj jedan, a ulogu nasleđa u urbanoj obnovi ili ruralnom razvoju takođe ne možemo da zanemarimo. U poslednje vreme, u razgovorima o Evropskom zelenom dogovoru istaknut je pozitivan doprinos kulturnog nasleđa u jačanju našem osnaživanju da se odupremo klimatskim promenama.

Od zamkova do mostova i od fabrika do crkava, projekti nominovani i izabrani za Program *7 najugroženijih* veoma su raznovrsni. Za zaštitu spomenika ili lokaliteta potrebno je vreme i ona zahteva održive napore na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou. Tehnički izveštaji koje su proizveli stručnjaci Instituta EIB često su od presudnog značaja, ali retko i poslednji korak u našim aktivnostima.

Često je lakše napredovati kada ugroženi spomenici pate od zanemarivanja zbog dugih perioda nedostatka interesovanja. Izazovnije je u slučajevima kada projektant predlaže novu namenu zemljišta. A još veći izazov kada na spomenik utiču političke odluke.

Photo credit: Evropa Nostra, Dečani Monastery

Vlasnička struktura lokacije takođe može biti od presudnog značaja. Mnogo je teže sačuvati lokacije sa velikim brojem vlasnika (kao što je više vlasnika kuća u istorijskom delu grada) nego spomenik koji pripada jednom vlasniku, bilo da je vlasništvo javno ili privatno.

Pristup finansiranju je često ključan. Program *7 Najugroženijih* može da ponudi samo finansijsku pomoć u vidu Granta EIB za nasleđe (EIB Heritage Grant). Međutim, ona može da uputi na mogućnosti koje nude strukturni fondovi EU, a možda i na kredite EIB- a ili fondove iz nacionalnih i privatnih izvora. Veliki deo posla se zapravo može obaviti po niskoj ceni. Čuvanje spomenika može biti čak i jeftinije od alternativne nove investicije, što pokazuje primer mosta Kolber mosta u Diepu.

Iz svih ovih razloga, program *7 Najugroženijih* zaslužuje da živi i raste još narednih deset godina i više.

Gi Klos, suosnivač programa *7 Najugroženijih* i izvršni potpredsednik Evropa Nostre

SAVRŠEN SPOJ

PITANJA I ODGOVORI SA SNEŠKA KVADVLIH-MIHAILOVIĆ

Sneška Kvadvlih-Mihailović je generalna sekretarka Evropa Nostre i suosnivačica programa 7 Najugroženijih

KAKO JE NASTAO PROGRAM 7 NAJUGROŽENIJIH?

Sećam se da sam bila na odmoru pre desetak godina kada sam dobila mejl. Trudim se da ne gledam previše svoje poslovne mejlove kada sam isključena, ali sam videla da je ovaj poslat iz Evropske investicione banke. Bilo mi je važno da odgovorim na poruku, jer nisam mogla ni da zamislim da će EIB želeti da radi sa nama. Poruka je bila od Gi Klosa, koji je kasnije postao šef Instituta EIB. Imao je ideju za novi projekat usmeren na očuvanje kulturnog nasleđa u Evropi i pitao se da li želim da budemo partneri. Dugo sam sanjala da započnemo ovako nešto. Odmah sam pristala, i od tada do danas to je jedan savršen spoj.

ZAŠTO VAM JE TOLIKO STALO DO OČUVANJA EVROPSKOG NASLEĐA?

Čuvanje sećanja i istorija važni su mi od malih nogu. Naučila sam francuski u ranom uzrastu i deset godina učila da sviram klavir, i mislim da je to izazvalo moje interesovanje za prošlost Evrope. Želela sam da studiram istoriju umetnosti kada porastem, ali svi su mi govorili da je to ludo, da ne mogu da zaradim novac radeći taj posao. Tako sam studirala pravo, ali nikada nisam prestala da volim evropsku ideju i važnost čuvanja naše kulture. Odrasla sam u Beogradu, u bivšoj Jugoslaviji, gde smo dugo uživali sa idejom multikulturalizma. A onda sam izgubila svoju zemlju i to je bilo traumatično. Ubrzo nakon što sam se pridružila Evropa Nostri, bombardovan je grad Dubrovnik, i mnoga mesta nasleđa su i tamo oštećena. Mislim da su sva moja životna iskustva podstakla moju misiju promovisanja Evrope kroz kulturu i želju da dam sve od sebe kako bih povezivala građane i građanke Evrop.

ŠTA BUDUĆNOST NOSI ZA PROGRAM 7 NAJUGROŽENIJIH?

Pre deset godina, kada smo uspostavili program, bili smo pioniri. Ali sada je to postao brend sa sopstvenim identitetom, i od nas se mnogo očekuje. Sačuvali smo mnoga istorijska mesta i lokalitete. Borba za očuvanje evropskih kultura i vrednosti danas je mnogo više u očima javnosti, u svesti lidera na lokalnom i međunarodnom nivou. Zato mislim da imamo obećavajuću budućnost, jer ljudi shvataju da naša baština nije obnovljiva. Ako je izgubimo, ne možemo je vratiti. Dok spoljne sile pokušavaju da nas odvoje, imati nešto što drži Evropu na okupu, kao što je naša kultura, pomaže nam da prevazilazimo krize i držimo se zajedno.

ŠTA BI SE DESILO DA PROGRAMI ZAŠTITE NASLEĐA NE POSTOJE?

Uvek će biti ljudi na lokalnom nivou koji se bore za svoje nasleđe. Ne možemo reći da bez nas ništa ne bi bilo sačuvano. Međutim, lepota ovog programa je u tome što daje Evropi mogućnost da pokaže svoju solidarnost i da pokaže da postoji evropska priča koja mora da se očuva, ona koja povezuje ljude pod okriljem evropskih vrednosti. Dajemo podršku i glas aktivnostima lokalnih zajednica, ali oni su ti koji rade veći deo posla da bi sačuvali našu prošlost zarad naše budućnosti. I oni će nastaviti da rade ovaj težak posao.

KAKO BISTE REAGOVALI KADA BI VAM NEKO REKAO DA NEMA POTREBE DA PROVODIMO VREME ČUVAJUĆI PROŠLOST?

Rekla bih da je veoma opasno graditi budućnost, a da ne poznajemo prošlost. U današnje vreme, veoma smo orijentisani ka budućnosti, ali istovremeno mi svi pripadamo različitim generacijama prošlosti ljudske genijalnosti i znanja. Trebalo bi da iz prošlosti vučemo inspiraciju za budućnost. Kulturna raznolikost koju smo nasledili spaja nas i podseća na ono što nas povezuje preko svih granica. Uvek ćemo imati ljude koji pokušavaju da nas podele, da nam kažu da smo drugačiji i da je jedna kultura važnija od druge. Ali za mene je očuvanje našeg zajedničkog nasleđa jedan od najboljih protivotrova u borbi protiv nacionalizma i manipulacije našom prošlošću, našom istorijom i našom kulturom. Proslavljamo humanost u svima nama i promoviramo lepotu različitosti.

ŠTA PODRAZUMEVA PROGRAM 7 NAJUGROŽENIJIH?

Svake godine u junu ili julu Evropa Nostra objavljuje poziv za nominaciju spomenika koji su u opasnosti u Evropi, koji traje do septembra. Članovi i partnerske organizacije Evropa Nostre, kao i predstavnici javnog i privatnog sektora aktivnih u polju nasleđa, mogu da predlože lokaciju popunjavanjem namenskog obrasca.

Predloge ocenjuje komisija eksperata za nasleđe iz Evropa Nostre i Instituta EIB koji zatim odlučuju o užem izboru od 14 nominovanih predloga do kraja godine. O konačnoj listu od 7 predloga odlučuje Upravni odbor Evropa Nostre.

Spomenici i predeli su pre svega odabrani uzimajući u obzir njihov kulturni i istorijski značaj, kao i stepen opasnosti sa kojom se suočavaju. Angažovanje lokalne zajednice i verovatnoća podrške javnih i privatnih zainteresovanih strana za spasavanje spomenika i lokaliteta, takođe su ključni elementi u procesu selekcije. Potencijal lokacija da mogu delovati kao katalizatori održivog socioekonomskog razvoja je još jedan važan faktor prilikom odlučivanja.

Eksperti za kulturno nasleđe Evropa Nostre i tehnički eksperti Instituta EIB odlaze u misije, posete lokacijama u dogovoru i organizaciji nominatora. Multidisciplinarni timovi pomažu u formulisanju izvodljivog akcionog plana u saradnji sa nacionalnim i lokalnim javnim i privatnim zainteresovanim stranama. Potom se priprema tehnički izveštaj u kojem se sumiraju rezultati i preporuke.

Pomoć se može sastojati, na primer, od konkretnih predloga za alternativne, održive funkcije zgrada ili lokacija nakon što su obnovljene, od tehničke podrške za procenu alternativnih rešenja, finansijskih saveta o mogućnostima evropskog finansiranja, pomoći u pronalaženju odgovarajućih javnih ili privatnih partnera, razvoju veština i znanja.

Uporedo sa tim, od 2021. godine svaki od sedam odabranih projekata ima pravo na finansijsku podršku EIB-a u iznosu do 10.000 evra, koja se priprema u saradnji sa nominatorom a predaje Institutu EIB na usvajanje. Ovaj finansijski doprinos mora doneti neku dodatnu vrednost projektu, na primer kao početno ulaganje za pripremu menadžment planova, planova razvoja turizma ili komunikacije, ili za izradu konkretne studije.

MAPA LOKACIJA 7 NAJUGROŽENIJIH

56 LOKACIJA

2013 Rimski amfiteatar u Draču ALBANIJA	Naselja Dolco i Apozari u Kastoriji GRČKA	Aerodrom Helsinki-Malmi FINSKA	Kazino Konstanca RUMUNIJA	Istorijski kompleks groblja Mirogoj, Zagreb HRVATSKA	Palata Orlean-Borbon u okolini Kadiza, ŠPANIJA
Tampon zona istorijskog centra Nikozije KIPAR	Citadela Alesandrija ITALIJA	Viseći most Kolber u Dijepu FRANCUSKA	Grčko sirotište Prinkipo, Prinčevska ostrva TURSKA	Pet južnih Egejskih ostrva GRČKA	Tvrđava Kreveker, Den Boš HOLANDIJA
Vobanova utvrđenja, Brianson FRANCUSKA	Kariljoni Nacionalnog dvorca Maфра PORTUGAL	Kamos na Hiosu, ostrvo Hios GRČKA	Fabrika leda u Grimsbiju UJEDINJENO KRALJEVSTVO	Đardino Đusti, Verona ITALIJA	2023 Železnička stanica Kortrijk, Kortrijk BELGIJA
Renesansni manastir u San Benedetu Po ITALIJA	Drvene crkve u južnoj Transilvaniji i severnoj Olteniji RUMUNIJA	Manastir Svetog Antonija od Padove, Ekstremadura ŠPANIJA	2020 Narodno pozorište, Tirana ALBANIJA	Manastir Dečani KOSOVO*	Partizansko spomen-groblje, Mostar BOSNA I HERCEGOVINA
Manastir u Manuelskom stilu i crkva Isusova, Setubal, PORTUGAL	Red obojenih kuća, naselje u Černjakovsku RUSIJA	Drevni grad Hasankejf sa okruženjem TURSKA	Zamak Jezeri, Horni Jiretin ČEŠKA REPUBLIKA	Zgrada glavne pošte, Skoplje SEVERNA MAKEDONIJA	Tvrđava Čakvinji, Zugdidi GRUZIJA
Rudarski pejzaž Rošija Montane RUMUNIJA	Subotička sinagoga SRBIJA	Postvizantijske crkve u Moskopolju i Vitkuću ALBANIJA	Zamak Samedzano, Toskana ITALIJA	Kapela i isposnica San Huana de Sokueve, Kantabrija ŠPANIJA	Kuće sestinstva, nekadašnje moravsko naselje, Klajnvelka NEMAČKA
Jermenska crkva Svetog Đorđa, Mardin TURSKA	Arheološko nalazište Jereruk i selo Ani Pemza JERME NIJA	Istorijski centar Beča AUSTRIJA	Y-blok i Vladina četvrt, Oslo NORVEŠKA	Manastir reda Rekolekata, Nivel BELGIJA	Memento Park, Budimpešta MAĐARSKA
2014 Istorijska scenska tehnika pozorišta Burla, Antverpen BELGIJA	Morska tvrđava Patarei u Talinu ESTONIJA	Spomenik Buzludža BUGARSKA	Elektrana Šombjerki, Bitom POLJSKA	Manastir reda Rekolekata, Nivel BELGIJA	Kulturni predeo Svetog Stefana, Paštrovici CRNA GORA
		Manastiri i isposnica David Garedža GRUZIJA	Beogradska tvrđava sa okruženjem SRBIJA	Grad-bašta La Bit Ruž, okolina Pariza FRANCUSKA	Vodenice Bistrice, Petrovac na Mlavi SRBIJA
			Plečnikov stadion, Ljubljana SLOVENIJA	Istorijski centar Štolberga NEMAČKA	Pored navedenog, 2016. godine Venecijanska laguna proglašena je za najugroženije mesto nasleđa, a u 2022. godini kao najugroženije proglašeno je ukrajinsko kulturno nasleđe.
			2021 Zupčasta parna železnica na Ahenskom jezeru, Tirol AUSTRIJA	Neptunova kupatila, Banja Herkulane RUMUNIJA	

* Ovaj naziv je bez prejudiciranja stavova koje su iznele države članice EU o statusu Kosova i u skladu je sa Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244/1999 i Mišljenjem Međunarodnog suda pravde o Deklaraciji o nezavisnosti Kosova od 22. jula 2010.

● 7 najugroženijih izabranih za ovu brošuru

USPEŠNE PRIČE

U VERONI, PONOVO SE RODILA BAŠTA

ĐARDINO ĐUSTI U VERONI

Đardino odnosno vrt Đusti iz 16. veka (Giardino Giusti) u Veroni na listi *7 Najugroženijih* za 2021. godinu, bila je prvi korisnik granta EIB-a za kulturno nasleđe, koji je osmišljen da pomogne u očuvanju ugroženih lokacija.

Pomoć od 10.000 evra pomogla je da se bašta obnovi presađivanjem vegetacije i drugim intervencijama. Projekat je pomogao da vrt bude otporniji na veliku štetu koju su izazvale tri snažne oluje 2020. godine.

Bašta datira iz 1570. godine a plan je izradio Grof Agostino Đusti. To je jedan od najfinijih primera tipičnog renesansnog vrta koji je preživio u svom izvornom obliku i još je u vlasništvu iste porodice. Izuzetan kulturni značaj Vrta Đusti, koji je otvoren za javnost i privlači mnoge posetioce, proizlazi iz italijanskog dizajna i karakteristika bašte.

Oluja koja je zahvatila Veronu avgusta 2020. i indirektan uticaj pandemije COVID-19 2020. i 2021. godine pokazali su koliko je bašta osetljiva na ekstremne vremenske uslove i zanemarivanje.

"Naša je dužnost da učinimo sve što možemo da zaštitimo našu istorijsku arhitekturu i naše parkove i vrtove prirode, koji služe kao podsećanje na protekle vekove", kaže Đovani Perbelini, arhitekta koji živi u blizini vrta i koji je predložio projekat restauracije u okviru programa *7 Najugroženijih*.

“NAŠA JE DUŽNOST DA UČINIMO SVE ŠTO MOŽEMO DA ZAŠTITIMO NAŠU ISTORIJSKU ARHITEKTURU I NAŠE PARKOVE I VRTOVE PRIRODE, KOJI SLUŽE KAO PODSEĆANJE NA PROTEKLE VEKOVE”

U tehničkom izveštaju koji su sastavili eksperti Evropa Nostre i Instituta EIB predloženi su načini za očuvanje krhke lepote ovog mesta i njene istorijske i arhitektonske vrednosti, kao i da se osigura da ostane sačuvana još dugi niz godina.

Vlasnici Đardina Đusti podneli su prijavu i za sredstva iz fondova Evropske Unije, imajući u vidu da je Italija predvidela fond za rehabilitaciju istorijskih vrtova u programu NextGenerationEU. Oni su u svojoj prijavi podvukli da je bašta izabrana na listu *7 Najugroženijih* i uključili tehnički izveštaj eksperata programa. Oni smatraju da je podsticaj dobijen uključivanjem u program *7 Najugroženijih*, značajno doprineo njihovoj selekciji za sredstva iz ovog fonda. Đardino Đusti našao se na 63. mestu od 813 odabranih lokacija u konkurenciji od nekoliko hiljada, i dodeljeno joj je dodatnih 1.1 miliona evra.

Autor fotografije: Europa Nostra, Giardino Giusti

Autor fotografije: Europa Nostra, Giardino Giusti

Autor fotografije: Europa Nostra, Giardino Giusti

NOVI ŽIVOT ZA ZNAMENITOST BUGARSKE

SPOMENIK BUZLUDŽA

Izgrađen u brutalističkom arhitektonskom stilu, tokom komunističke ere, na vrhu planinskog venca Stare planine koji prelazi preko Bugarske, spomenik Buzludža podignut je kao simbol uspeha režima i u znak sećanja na stvaranje Bugarske komunističke partije krajem 19. veka.

Unutrašnjost ove kružne betonske zgrade ukrašena je mozaicima koji slave istorijske ličnosti i prekretnice iz tog perioda. Samostojeća kupola (prečnika 60 metara) pokriva glavnu svečanu salu i dva kružna zida pokrivena mozaikom. U sklopu spomenika podignuta je kula od 70 metara, krunisana komunističkom zvezdom koja se mogla osvetliti crvenom bojom kako bi se videla iz daleka.

Nekoliko godina nakon otvaranja spomenika, kada je komunistički režim pao, spomenik je napušten. Ukradeni su bakarni krovni pokrivači, odneti su prozori i sva postojeća oprema, a deo mozaika je izložen ozbiljnom propadanju.

Nominator projekta, Fondacija projekat Buzludža, želi da spomeniku pruži novi i drugačiji život čineći ga bezbednijim i funkcionalnijim, spasavajući što više mozaika i identifikujući nove načine za korišćenje i integrisanje spomenika u svoju lokaciju okruženu parkom prirode, a u blizini grobnica drevnih kraljeva Trakije (na Listi svetske baštine UNESKA).

"To je neverovatna građevina zbog svog izgleda, ali i zato što predstavlja važan deo bugarske istorije", kaže Dora Ivanova, koja je osnovala Fondaciju i stvorila temelje za očuvanje zgrade te uz pomoć Ričarda Mortena Favusa sa Univerziteta u Centralnom Lankaširu u Velikoj Britaniji, nominovala spomenik. "Ovaj lokalitet mi je privukao pažnju od samog početka. Bio sam toliko impresioniran da imamo takvo remek-delo arhitekture u Bugarskoj i bio sam šokiran da je samo tako ostavljeno i napušteno."

Nakon izveštaja koji je program *7 Najugroženijih* objavio 2018. godine, spomenik je takođe privukao pažnju i interesovanje Fondacije Geti (Getty Foundation), koja je više puta donirala novac za rehabilitaciju mozaika i pripremu sveobuhvatnog projekta oporavka. Grad Kazanlak i region Stara Zagora, gde se spomenik nalazi, zainteresovani su za rehabilitaciju spomenika i njegovu integraciju u ambiciozan regionalni projekat promocije odgovornog turizma. Festival Open Buzludzha organizovan je 2021. i 2022. godine.

Ivanova, čija fondacija je smeštena u Sofiji, izjavila je da je nominacija spomenika za program *7 Najugroženijih* zaista pojačala njihove napore i Buzludži dala evropsko priznanje, priznanje da se radi o posebnom spomeniku kulture koji mora da se sačuva.

"U prošlosti ovaj spomenik nije posmatran kao deo kulturnog nasleđa i samo je ostavljen da se uruši", kaže ona. "Ovo novo priznanje je neprocenjivo i na njemu smo veoma zahvalni. Mnogo nam je pomoglo. Danas je spomenik već stavljen pod zaštitu kao nacionalni spomenik kulture."

U perspektivi, razmatra se korišćenje evropskih fondova zajedno sa drugim mogućim izvorima finansiranja. Kao dobar primer disonantnog nasleđa, Buzludža može da pomogne u obrazovanju budućih generacija u cilju boljeg razumevanja istorije i značaja demokratije.

"Zaštita ovakvih lokacija je važna zato što one predstavljaju naš kulturni identitet i ujedinjuju društvo oko zajedničkih ciljeva", kaže Ivanova. "Mesta kulturnog nasleđa imaju široko neistražen ekonomski potencijal i mogu da privuku održive i razvojne fondove. Ona su takođe veoma važna u oblasti obrazovanja i otvaranja razgovora o prošlosti, naročito ako je u pitanju teška prošlost."

“OVO NOVO PRIZNANJE JE NEPROCENJIVO I NA NJEMU SMO VEOMA ZAHVALNI. MNOGO NAM JE POMOGLO. DANAS JE SPOMENIK VEĆ STAVLJEN POD ZAŠTITU KAO NACIONALNI SPOMENIK KULTURE”

СОНЦЕ

SARADNJA KOJA JE SPASILA DESETINE CRKAVA

DRVENE CRKVE JUŽNE TRANSILVANIJE I SEVERNE OLTENIJE (RUMUNIJA)

Ovaj opsežan program koji uključuje preko 60 drvenih crkava u udaljenim selima ova dva regiona u Rumuniji, izabran je na listu 7 Najugroženijih u 2014. godini.

Nekoliko crkava je revitalizovano zahvaljujući aktivnostima koje je predvodila izuzetno aktivna nevladina organizacija, Fondacija Pro Patrimonio.

Među njima se ističe drvena crkva u selu Urși u okrugu Valča, u Rumuniji. Ova prelepa crkva iz 18. veka, ukrašena freskama oslikanim u postvizantijskoj tradiciji, obnovljena je na primeren način upotrebom tradicionalnih materijala i tehnika. U pitanju je bila saradnja lokalne zajednice, eksperata i međunarodnih volontera. To je bio i jedan od prvih primera *crowdfundinga*, koji je iskorišćen kao dodatna podrška troškovima.

Ovaj poduhvat dobio je priznanje Gran Pri kao i Nagradu po izboru publike, na dodeli Evropskih nagrada za kulturno nasleđe / Nagrada Evropa Nostre za 2021. godinu za oblast kulturnog

“ OVA PRELEPA CRKVA IZ 18. VEKA UKRAŠENA FRESAMA OSLIKANIM U POSTVIZANTIJSKOJ TRADICIJI OBNOVLJENA JE NA PRIMERAN NAČIN KORISTEĆI TRADICIONALNE MATERIJALE I TEHNIKE ”

nasleđa. Dodela nagrada održana je na svečanoj ceremoniji u Veneciji tokom Evropskog samita o kulturnom nasleđu 2021. godine. Oko 7.000 ljudi iz cele Evrope glasalo je za Nagradu publike putem sajta Evropa Nostre.

Pored pružanja saveta o načinima za bolju saradnju između zainteresovanih učesnika i racionalizacije procesa u fazama obnavljanja brojnih crkava, Institut EIB je takođe finansijski podržao izradu Priručnika za održavanje drvenih crkava, objavljenog u Bukureštu 2017. Ovaj priručnik su priredili lokalni sveštenici i donosioci odluka kako bi predvideli i sprečili propadanje ovih drvenih konstrukcija. Priručnik je ušao u upotrebu i u nekoliko drugih zemalja sa sličnim crkvama, na primer u Norveškoj.

Pored toga, donacija Instituta EIB omogućila je da se tehničke studije sprovedu nad dvema crkvama, od kojih se jedna upravo obnavlja.

Autor fotografije: Evropa Nostra, Mihai Bodea

ZVONA BUDUĆNOSTI

KARILJONI NACIONALNOG DVORCA MAFRA U PORTUGALU

U popodnevnom satima 2. februara 2020. godine, posle 20 godina tišine i složenog procesa restauracije, kariljoni Nacionalne palate Mafra u Portugalu, na listi *7 Najugroženijih* za 2014. godinu, ponovo su zasvirali na nezaboravnom inauguralnom koncertu koji je okupio preko 6.000 ljudi na trgu ispred dvorca.

Činjenica da je projekat dobio pažnju našavši se na listi programa *7 Najugroženijih* pomoglo je lokalnim vlastima da mu daju prioritet. U tehničkom i finansijskom izveštaju Instituta EIB istaknuto je opravdanje i potreba za rehabilitacijom zvona i data je podrška usvojenoj proceduri rehabilitacije.

“ RESTAURACIJA KARILJONA (...) POMOGLA JE DA SE PRIVUČE NOVA PUBLIKA I DA SE DVORAC MAFRA (...) INTEGRIŠE U NACIONALNE I MEĐUNARODNE TURISTIČKE I MUZIČKE PROGRAME ”

Program očuvanja gotovo u potpunosti je finansiralo portugalsko Ministarstvo kulture sa ukupnim troškovima od 1.7 miliona evra, a radovi su trajali od maja 2018. do decembra 2019. godine.

Dve kule bazilike Nacionalnog dvorca Mafra, ključnog dela barokne ere u Portugaliji, sadrže jedinstveni komplet od 119 izlivenih bronzanih zvona podeljenih na kariljone, uključujući i liturgijska i zvona koja oglašavaju vreme. Ovi izuzetni muzički instrumenti, koji pokrivaju niz od četiri oktave, najveći su preživeli kariljoni perioda 18.veka u svetu.

Zbog nedostatka održavanja i loše konzervacije, drvene građevine koje podržavaju zvona bile su u opasnosti od urušavanja, ugrožavajući integritet kula i samog spomenika. Zvona su takođe propadala tokom godina i bila su u lošem stanju.

Restauracija kariljona obnovila je povezanost spomenika sa muzikom, kroz razmenu sa univerzitetima i muzičkim školama. Takođe je pomogla da se privuče nova publika i da se dvorac Mafra - ključno delo barokne ere u Portugalu u kojoj se nalaze bazilika, manastir, kraljevska palata i biblioteka u kojoj je smešteno 36.000 knjiga - integriše u nacionalne i međunarodne turističke i muzičke programe.

Autor fotografije: Europa Nostra, Centro Nacional de Cultura

POKRETAČKA SNAGA ODRŽIVOSTI

KAPELA I ISPOSNICA SAN HUANA DE SOKUEVE, KANTARIJA, ŠPANIJA

San Juan de Sokueva drevna je isposnica i kapela smeštena u stenovite planine južno od opštine Aredondo, Kantabrija, na severu Španije. Sagrađena je pored niza pećina koje su ljudi naseljavali još od davnina.

Imajući u vidu da je tek nedavno datirana na period između 660-680 godine nove ere, smatra se da je kapela najstarija verska građevina u Kantabriji. Ona je zadržala svoju funkciju sakralnog objekta i duboko je ukorenjena u zajednici, koja periodično i dalje slavi kult Svetog Jovana Krstitelja.

Stanje ovog spomenika, koje je u vlasništvu Kantabrijske eparhije, kao i okoline sa teško pristupačnim prilazom, u velikoj meri se pogoršalo i bile su joj potrebne hitne popravke.

Zahvaljujući lokalnoj zajednici, kapela je 2021. godine predložena za jednu od 7 Najugroženijih. Na osnovu tehničkog izveštaja eksperata Instituta EIB, Sekretarijat za kulturu Kantabrije izrazio je spremnost da finansira hitnu restauraciju ovog mesta, kao i da redovno obezbeđuje sredstva gradskom veću kako bi se preduzelo održavanje i osiguralo da objekat bude bezbedan za posetioce.

Rehabilitacija lokaliteta mogla bi da bude pokretač budućeg održivog razvoja ove ruralne sredine u kojoj je broj stanovnika u opadanju.

**“ REHABILITACIJA LOKALITETA
MOGLA BI DA BUDE POKRETAČ
BUDUĆEG ODRŽIVOG RAZVOJA
OVE RURALNE SREDINE
U KOJOJ JE BROJ
STANOVNIKA U OPADANJU. ”**

Gradsko veće Aredonde takođe je izrazilo interesovanje za promociju ovog istorijskog mesta i ponudilo izložbeni prostor na drugom spratu svog sedišta. Razmatra se i priprema sveobuhvatne izložbe, uključujući 3D prezentaciju i drugi informativni materijal.

Vlada Kantabrije gradiće novi muzej koji će zameniti i proširiti postojeći Muzej praistorije i arheologije Kantabrije i podnela je zahtev za finansiranje Evropskoj investicionoj banci. Tim eksperata programa 7 Najugroženijih predložio je formiranje specijalne prostorije za promociju ovog spomenika kulture (možda čak i njegovog reprodukovanja), što bi mu dalo značajniju vidljivost u javnosti.

Autor fotografije: Europa Nostra, Miguel de Arriba

Autor fotografije: Europa Nostra, Miguel de Arriba

SAMO JEDNA OSOBA MOŽE SPASITI MOST

MOST KOLBER U DIJEPU

Savremenik Ajfelove kule, izgrađen korišćenjem istih građevinskih tehnika i materijala (liveno gvožđe), Most Kolber u Dijepu u Francuskoj, poslednji je veliki viseći most u Evropi koji još uvek radi uz pomoć svog originalnog hidrauličnog mehanizma.

Most, koji je projektovao inženjer Pol Aleksandar, a otvoren 1889. godine, najduži je takav most sa 70.5 metara puta. Kabina za upravljanje, koju je projektovao arhitekta Žan Pruve, elegantna je dopuna veoma karakterističnoj silueti mosta, a takođe je od istorijskog i estetskog značaja.

Most Kolber je jedina veza između istorijskog centra Dijepa i lučkog naselja Le Pole, a dnevno ga pređe 12.000 vozila i 1.800 pešaka. Radi neprekidno i veoma pouzdano već gotovo 130 godina. Rehabilitacija mosta iz 1889. će koštati između 4.5 i 5 miliona evra.

Zaštita mosta nije bila laka. Paskal Stefani, tehnički inženjer u Dijepu koji je nominovao most za program *7 Najugroženijih*, zainteresovao se za projekat delom i zato što voli lepe mašine. Da bi spasio most, pomogao je da se prikupe hiljade potpisa, podnesu zahtevi za finansiranje i pronadje sporazum sa političarima.

"Provodio sam deset sati dnevno sedam godina svog života radeći na ovom projektu", kaže. "Srećom, bilo je uspešno."

**“ LJUDI GRADE PREVIŠE ZIDOVA
A NEDOVOLJNO MOSTOVA ”**

Pod pretnjom rušenja od strane lučkih vlasti, most je uvršten među *7 Najugroženijih* u 2016. godini. Eksperti su preporučili da most po hitnom postupku bude nominovan za status Nacionalnog spomenika. Most je stavljen pod odgovarajuću zaštitu 2020. godine, što znači da je sačuvan.

Na pitanje zašto je važno spašavati mostove i zašto je toliko radio na projektu, Stefani odgovara citatom Isaka Njutna: "Ljudi grade previše zidova a nedovoljno mostova."

Most je suviše važan za lokalnu zajednicu i njen identitet da bismo ga pustili da se raspadne, dodaje Stefani.

"Prešao sam ovaj most hiljadu puta, kao i većina građana Dijepa, i imam puno uspomena", kaže on. "Nisam mogao da podnesem da ovaj savršeno funkcionalan most bude uništen kada novi ne bi imao njegovu snagu, eleganciju i pouzdanost."

IZGUBLJENE BITKE

Y-BLOK I KOMPLEKS ZGRADA VLADE U OSLU (NORVEŠKA)

Ova modernistička zgrada iz šezdesetih godina prošlog veka koju je u brutalističkom stilu dizajnirao arhitekta Erling Viksjo, sa ikoničnim oblikom i peščanim muralima Pikasa, izdržala je teroristički napad 2011. godine u kojem je poginulo osam osoba, a dve stotine je ranjeno.

To mesto je stajalo kao memorijal žrtvama napada, simbol izdržljivosti demokratskih vrednosti koje terorizam nije uspeo da uništi.

Y-Blok je deo objedinjenog kompleksa sa susednom višespratnicom podignutom 1958. Pred završetak radova, Pablo Pikaso je kreirao dva murala, "Ribar" i "Galeb", kako bi ukrasio Y-Blok inovativnom tehnikom peskarenja betona, novom metodom koju je razvio arhitekta zgrade, umetnik Karl Nesjar.

Godine 2020, posle intenzivne javne debate i mirnih demonstracija zaustavljenih pandemijom COVID-19, i uprkos tome što je nominovana kao jedan od 7 Najugroženijih spomenika 2020. godine, zgrada je srušena. Njegovi murali su uklonjeni i očekuje se da će biti ugrađeni u novi objekat koji će zameniti Y-Blok.

Autor fotografije: Europa Nostra, Trond Isaksen, Statsbygg

DREVNI GRAD HASANKEJF I NJEGOVA OKOLINA (TURSKA)

Smeštena na obali reke Tigris u jugoistočnom delu Turske, nedaleko od Sirije, 12.000 godina staro naselje Hasankejf bilo je dom skoro svake velike mesopotamske civilizacije.

Od neolitskih pećina do rimskih ruševina i srednjovekovnih spomenika, Hasankejf je bio živi muzej epskih razmera sa arheološkim ostacima koji datiraju iz perioda između 12. i 15. veka.

Piloni mosta Artukid i minareti dve ajubidske džamije dominirali su njenim obrisima. U njemu je takođe smeštena grobnica Zejnel Beja, jedini preostali primer timuridske arhitekture u zemlji. Drevni grad Hasankejf i njegova okolina klasifikovani su kao arheološko nalazište prvog stepena od strane Vrhovnog odbora za spomenike turske vlade 1978. i predložen je za upis na Listu svetske baštine UNESKA.

U julu 2020. godine, uprkos značajnim otporima i nominaciji za program *7 Najugroženijih* u 2016. godini, i uprkos činjenici da se lokalitet našao i na listi 100 najugroženijih spomenika kulture Svetskog spomeničkog fonda, ova izuzetno bogata, multikulturalna istorija i nasleđe potpuno je potopljena u vode hidroelektrane Ilisu. Samo osam njegovih istorijskih spomenika premešteno je uzbrdo u arheološki park. Hasankejf je do tada privlačio stotine hiljada posetilaca svake godine.

Autor fotografije: Europa Nostra, Hasankejf Matters

PARTNERS

Evropa Nostra je evropski glas civilnog društva posvećen očuvanju i promociji kulturnog i prirodnog nasleđa. Osnovana 1963. Evropa Nostra predstavlja panevropsku federaciju organizacija civilnog društva koje uživaju podršku široke mreže institucija javnog i privatnog sektora, kao i pojedinaca iz preko 40 zemalja Evrope. Evropa Nostra održava bliske odnose sa Evropskom Unijom, Savetom Evrope, UNESKOM i drugim međunarodnim telima.

Institut Evropske investicione banke (EIB), osnovan je u okviru Grupe za podršku EIB društvenim, kulturnim i akademskim inicijativama širom Evrope. Institut podstiče učešće zajednice i participaciju građana u programima Evropske investicione banke.

Kreativna Evropa je vodeći program Evropske komisije za podršku kulturi i audiovizuelnom sektoru. Sa budžetom od 2.44 milijarde evra (2021-2027), ovaj program ulaže u aktivnosti koji daju podršku kulturnoj raznolikost i odgovaraju potrebama i izazovima kulturnog i kreativnog sektora. Program je podeljen u tri potprograma: Kultura, MEDIA i Međusektorsko povezivanje.

Prevod brošure deo je projekta „Evropske zelene politike u oblasti kulturnog nasleđa“ koji se sufinansira iz budžeta Republike Srbije – Ministarstva kulture

Prevod na srpski, lektura i korektura:
Evropa Nostra Srbija

Vesna Marjanović
Ivana Marković „Pisanje iz srca“

Kreativni konsultant:
Sonja Lundin

Prelom i dizajn srpskog izdanja:
Geckon art Beograd

Ove informacije se mogu slobodno koristiti i kopirati u nekomercijalne svrhe, pod uslovom da se navede izvor. Kao deo misije organizacije Evropa Nostra za očuvanje našeg kulturnog i prirodnog nasleđa, prevod tekstova u okviru projekta „Evropske zelene politike u oblasti kulturnog nasleđa“ sačinjen je isključivo u digitalnom formatu.

Beograd 2024.

WWW.7MOSTDANGERED.EU

#7MOSTDANGERED